

ԳԱՔՐԻԷԼ ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆՑԻ

„ՊԵՊՈՆ“

Վ. ՏԷՐ - ԳԵՐԳՆԱՆԻ

(Հրատարակւիլին «Գեղարուեստ» հանդիսի)

Ս. ԳԻՆԵՐ լուսկացում է Պեպոն արձանին

Կակուլի

Պէպո

291990927

S-38

13 APR 2011

092 Սրբաբնակ
8

136-52

ԳԱՐՐԻԷԼ ՍՈՒՆԴՈՒԿԵԱՆՑԻ
„ՊԵՊՕՆ“

(ՔՆՆԱԿԱՆ ՆՁՄԱՐ)

«Էդ քու կոտորած ձեռքով չես գրվի»

Վ. ՏԷՐ - ԳԷՈՐԳԵԱՆԻ

(Հրատարակութիւն «Գեղարուեստ» հանդիսի)

Մեղիւնը յաւկացում է Պեպօի արձանին

14 SEP 2013

71.213

Ն Ո Ւ Է Ր

ՍԻՐԵԼԻ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԻՆ

Հ Ե Ղ Ի Ն Ա Կ Ի Յ

16636-58

Գարրիէլ Սունդուկեանցի երկերի
գլուխ գործոցը նաև մեր թատերագը-
րութեան գլուխ գործոցն է: Մեր աղ-
քատիկ ու աննշան թատերական գրա-
կանութեան մէջ «Պէպօն» մի անգու-
գական գոհար է, որի նմանը դեռ ևս
չի տուել մեր գեղարուեստական գը-
գրականութիւնը: Եւ «Պէպօն» մնում
է դեռ մինչև այսօր էլ մեր բեմի զուտ
գեղարուեստական ստեղծագործութիւն-
ներով աղքատիկ ռեպերտուարի ինք-
նուրոյն զարդերից ամենափայլունը*):

«Պէպօն» նիւթն ևս բղխում է Սուն-
դուկեանցի պիեսների ընդհանուր աղ-
բիւրներից: Վաճառական դասի նոյն
մութ ու զարշ մթնոլորտն է դրա հիւ-
սուածքի շրջանակը: Սակայն «Պէպօն»
մէջ մի նոր տարր կայ: Այստեղ հա-
կառակ հեղինակի նախկին պիեսների՝

*) «Պէպօն» առաջին անգամ ներկայա-
ցուել է 1871 թ. ապրիլի 30-ին: «Պէպօն» քըն-
նադատութիւններից մեկ յայտնի է միայն
Լէօնը «Ռուսաւայոց գրականութիւնը»:
Վ. Տ.-Գ.

գիշատիչ վաճառականի դիմաց կանգ-
նող հակառակորդը ստորին խաւից է:
Դա ոչ թէ նոյն վաճառական դասի
ապականութիւնից քիչ թէ շատ մա-
քուր մնացած դէմք է, կամ թէ նորերից
կրթութեան համա առած սերնդի մտա-
վախ, կամագուրկ ու ռեզանեօր ներ-
կայացուցիչ, այլ բոլորովին անուշա-
գրութեան մատնուած, արհամարհուած
ու անարգուած ժողովրդի, ստորին
խաւի մարդ:

Սունդուկեան կարող վարպետի նուրբ
սրախօսութեամբ ու գիտութեամբ քըն-
նել է այն միջավայրը, որից վերցրել
է իր հերոսին: Նա առաջինն է, որ մօ-
տենում է այն դասին, որ պաժարնի,
լօթի և մեծ մասամբ կիճնտօ արհա-
մարհական անունով է յայտնի: Նա
հասարակութեան բարձր շրջանների բա-
րոյական ամայութեան մէջ իր ներշնչ-

ման ու ոգեւորութեան համար դրա-
կան, ազնիւ ու պայքարող անձնաւո-
րութիւններ չը գտնելով՝ իջնում է
դէպի ցածր դասակարգը իսկական սը-
տեղծագործութեան համար գեղարուես-
տական թագուն մնացած, անյայտ
զանձեր փնտռելու: Եւ այստեղ, այդ
անարգուած խաւի մէջ նա աւելի մաք-
րութիւն, աւելի ազնւութիւն ու ճշ-
մարտութիւն է գտնում՝ քան փար-
թամութեան ու արտաքին փայլի և
հեշտանքի մէջ լողացող գիշատիչների
վոհմակի և սրանց շրջանի մէջ: Նա
տարւում, յափշտակւում է այդ մո-
ռացուած աշխարհի փայլուն դէմքով և
իր ամենագեղեցիկ պիեսի հերոս դարձ-
նում: Նրա պիեսը անչափ բարձրա-
նում է շնորհիւ կիճնտօյի այդքան լաւ
ուսումնասիրած, խոր մտածած ու գե-
ղարուեստօրէն հրաշակերտած տիպի:

«Պէպօի» նիւթը բաւական պարզ է:
Սովորական խեղճութեան մի տխուր
պատկեր է այդ: Մի աղքատ ընտանիք
երեք անդամից—ձկնորս Պէպօն, իր
մայրը Շուշանն ու քոյր կէկէլը: Բոլորն
էլ հաւասարապէս գիշեր-ցերեկ տքնում
են մի կտոր չոր հացի համար որով-
հետեւ «խեղճի հացը էժան չի ճարւում»:
Բայց ամենից շատ չարչարւում է նա,
որի վրայ է ծանրացած տան ամբողջ
հոգսը: Պէպօն յաճախ գիշերներով
տուն չի գալիս,—ձմեռը ցրտից ոռ-
նում, ամառը արեգակի տակ շոգում,
այրւում ու խորովում,—այս բոլորը
միայն արդար ու հալալ մի կտոր չոր
հացի համար: Պէպօն, ինչպէս և մայրը
շատ գոհ են իրենց վիճակից, որ գո-
նէ իրենք այդ ցամաք հացը ողջ առողջ
վայելում են հանգիստ: Սակայն Պէպօն
մի մեծ հոգս ունի: Նա հասած քոյր

ունի, նշան դրած, մարդու տալու:
Փեսան ետ է քաշւում, որովհետեւ 100
թուման օժիտը կանխիկ փող չէ, այլ
«դաւի դառաբա»: Դա մուրհակով է,
դէն շարտուած: Նրա ձեռը պակաս է:
Նա կատաղում է. բայց ոչ թէ փէսի
վրայ, ոչ. ազնիւ ու շիտակ Պէպօի
կարծիքով փեսան իրաւունք ունի,—
այլ իր անճարութեան վրայ: «Ոոստա-
ցել ես՝ տո՛ւր» անհ տանջողը, շիտա-
կութեան այդ անօղոք հրամանն է նը-
րան խեղդողը: Եւ այն էլ հէնց այդ
օրը տո՛ւր: Պարտատէր հարուստ վա-
ճառական Արուսիկ Զիմզիմովը հաս-
տատ չիմանալով, որ մուրհակը կորել
է՝ ձգձգում է. իսկ վերջինս էլ չըկայ
ու չկայ: Վերջապէս Պէպօն որոշում է
մի անճար, անյոյս քայլ անել, այն է
պարզ յայտնել, որ մուրհակը կորել է
և կոչ անել վաճառականի խղճին, որի

գոյութեան դժուար թէ նա հաւատում էր: Սա հարկադրւած էր. անել ու շըշ մեցնող դրութիւնն էր ստիպում նրան անել այդ քայլը: Եւ, ինչպէս սպասելի էր, Ար. Զիմզիմովը հէնց որ իմանում է հաստատ, որ մուրհակը կորած է, ուրանում է որփող է պարտ. դրա փոխարէն ողորմութիւն է առաջարկում: Որպիսի հեգնանք անդօր խեղճութեան. Պէպօի մաքուր և վիրաւորուած ինքնասիրութիւնը շարտում է այդ կօպէկնիւրը անյադ գայլի քրեսին, և ծառաներից դուրս արւում այդ օտար տեղից: Սակայն իրերի դրութիւնը փոխւում է յանկարծ՝ փոխելով իր հետ և դերերը: Մուրհակը գտնւում է: Այժմ խեղդողը զոհն է: Պէպօյի հայրը մահուա-րից մի երեք օր առաջ յանձնել էր այդ իր ազգական Գիգօյին և այդ ոչ ոք չը գիտէր: Սա էլ իր արկղում

պինդ պահում էր մինչև կէկէլի ամուսնանալը. և մի օր բաց է անում ու տեսնում, որ չկայ այդ թանգազին «ամանաթը», որի հետ մի խեղճ բախտ էր կապուած: Գիգօյի համար տանջանքի օրեր են սկսւում. մանաւանդ երբ նա տեսնում է այդ ընտանիքի ցաւալի վիճակը: Որքան էլ նա թագնում էր, բայց հենց այդ աւելի էր տանջում նրան: Վերջը նա, այդ պարտաճանաչ ծերունին գրաւ է դնում իր տնակը, ուր ստացածը տայ Պէպօին: Մուրհակը ճարւում է այն կըրիտիքական բոպէին, երբ Պէպօին Զիմզիմովին անարգելու պատճառով բանտ են տանում: Ինչպէս ասացինք այդ անակնկալը փոխում է դերերը: Այժմ խեղճացածն ու աղերսողը այդ անյաղթ ու իր կեանքում ոչ ոքի առաջ մէջը չը խոնարհած Ար. Զիմզի-

մոջն է: Նա հաշտութիւն է խնդրում. և ինքնից, իր զոհից: Դառն, կօմիքական դրութիւն: Բայց անակնկալը իրադարձութիւն առաջացնում է միայն դերերի մէջ և ոչ գործողութեան: Գործողութեան ընթացքը մնում է նոյնը: Պէպօն անհաշտ էր, երբ դեռ չը գիտէր ոչինչ մուրհակը գտնուելու մասին. և անհաշտ էլ մնում է, թողնելով որ մի անգամ սկսուածը շարունակուի, որպէսզի մերկացնի հասարակութեան առաջ այդ հրէշի ողջ այլանդակութիւնը: Եւ նա հանգիստ դիմում է դէպի բանտ, որով և վերջանում է պիեսը:

Ո՞րն է այս պիեսի հիմնական, դեկլարող գաղափարը:

Առաջին տպաւորութիւնից թւում է՝ թէ դա ճշմարտութեան յաղթանակն է, որով մեղաւորը իր արժանի պա-

տիժն է կրում, կամ այս պիեսի մէջ պիտի կրի: Սակայն այս մի շատ մակերևոյթային եզրակացութիւն կը լինէր: Կարող է այդ պիեսի մէջ առաջնորդող գաղափարը ճշմարտութեան, արդարութեան յաղթանակը լինել, որ լոկ մի պատահական դիպուածք, մի անակնկալ հետեանք է: Չէ՞ որ մուրհակը կարող էր և չը գտնուել: Արդարութեան յաղթանակը պատահականութեան յաղթանակը չը պիտի լինի: Ղեկավարող գաղափարը պէտք է անցնի ամբողջ պիեսի մէջ, պատճառի ու հետեանքի կապակցութեան մէջ դնի նրա տարբեր մասերը, իրար հետ, ամեն ինչ՝ թէ հերոսներին և թէ գործողութեան՝ իր շուրջը պատեցնի: Նա պէտք է մի նկատելի թէ աննկատ յօդ լինի դրամային հանգոյցի, զարգացման և թէ լուծման մէջ: Սրանք պէտք

է պատճառաբանուին ու պայմանաւորուին պիեսի հիմնական գաղափարով: Արդ, եթէ մենք ճշմարիտ յաղթանակն ընդունենք, որ միայն մի դիպուածական իրադարձութիւնից է բղխում և որը վերջին արարուածում է միայն կատարւում. ի՞նչպէս պէտք է այդ հաշտեցնենք ամբողջ նախընթաց գործողութեան հետ:

Հանգոյցն ու գործողութեան զարգացումը - յայտարարներ պիտի լինին հիմնական գաղափարի համար, գոնէ դրա սաղմը պիտի կրեն իրենց մէջ: Այս մենք չենք տեսնում «Պէպօի» մէջ: Կոյր դիպուածի ու պատահականութեան մէջ հիմնական գաղափար դնել և որոնել չի կարելի: Այդ պէտք է փնտռել պիեսի ընթացքի, տոնի մէջ: «Պէպօի» հիմնական գաղափարը կապուած է իսկական զոհի, Կէկէլի հետ,

և ոչ թէ միջնորդականի, Պէպօի հետ: Այդ պէտք է տեսնել Պէպօի հետեւեալ խօսքերի մէջ, որ նա լի ցասումով և դառնութեամբ խփում է Զիմզիմովի երեսին, (երբ վերջինս հաշտութիւն է առաջարկում), ցոյց տալով քրոջը.

Հիմա հաշտուինք, հիմա. Բայց սրան ինչ ես ասում, սրա մօտ ի՞նչպէս ես հաշտւում, սաղ-սաղ գերեզման դրիր, օրն ու ումբը խաւրեցրիր, կեանքը հարամ արիր, ի՞նչպէս ես հաշտւում սրա հետ, ի՞նչպէս. ի՞նչպէս ես յետ տալիս սրան ինչ որ խլեցիր սրանից, ի՞նչպէս: Գո ողջ հարստութիւնն էլ չի կարող լաւացնել այն վէրքը, ինչպիսին դու բաց արիր սրա սրտումը:

Ահա թէ որն է այդ պիեսի այնքան խոր, հոգեբանական այնքան նրբութեամբ արտայայտած հիմնական գա-

ղարափը: Այդ «այն վէրքն» է, այն անպատուութիւնը, այն վիրաւորանքն է, որ կրել է Կէկէլը Արուսիին իր պարտքն ուրանալու պատճառով: Այդ «վէրքը» սրտի ցաւոտ վէրքն է, որ հասցրել են դեռատի, իր մաքուր անունով միայն ապրող հայ աղջկան: Այդ մաքուր, անբիծ անունից զատ նա ուրիշ հարստութիւն չունէր, և այդ անգին զանձը նրանից «խլել», յափշտակել են, — մի կորուստ է որ ոչնչով փոխարինել չի կարելի, որի յափշտակողը Պէպօի անհաշտ թշնամին է: Եւ սրա համար է գլխաւորապէս որ Պէպօն անհաշտ է մնում Զիմզիմովի հետ: Նրան կատաղեցնում է ոչ թէ այն որ Արուսիին իր պարտքը ուրացել էր և որ մութհակը գտնելուց յետոյ է է միայն կամենում վճարել. ոչ, նրա համար կարևորը այդ ուրանալը և անձ-

նական վիրաւորանքը չէ, այլ այն զրկանքը, «վէրքը», որ նա հասցրել է իր հարազատին, սիրած քրոջ մատաղ, քնքուշ սրտին: Օմեն բան նա պատրաստ է տանել, մոռանալ ու հաշտուել իր թշնամու հետ, բայց նա մոռանալ անկարող է քրոջ վիրաւորանքը: Ասելով թէ «ի՞նչպէս ես հաշտւում սրա (Կէկէլի) հետ» նա աւելի է բնորոշում այդ դրութիւնը, որ իրենից կախուած չէ այդ հաշտութիւնը, որ ինքը կամենայ էլ իրաւունք չունի հաշտուելու: Այդ հաշտութիւնը Կէկէլի հետ պէտք է կատարել, որ նախ՝ արդէն ուշ է, ապա և անհնարին, — նրա հետ, որի վրայ և գլխաւորապէս ծանրացրել է Զիմզիմովի ստոր արարքը, ի՞նչպէս ետ տալ նրան ինչ որ խլել է Արուսիին, — «ինչ որ խլեցիր». ահա այդ անօրինակ, այդ խոր վէրքը, որ ոչնչով, բացարձակ

ոչնչով չի կարելի բուժել—ահա պիեսի դեկավարող, վերջը բաւական անորոշ, մշուշային ֆիացած գաղափարը, որին և լուծումն ու մանաւանդ վերջաւորութիւնը շատ էլ չի գոհացնում, ուղղակի չի համապատասխանում: Եւ այդ անորոշութեան, այդպիսի վախճանի նոյն իսկ մի տեսակ անբաւարարութեան պատճառը կէկէլի ստացած «վէրքի» անբուժելիութիւնն է, մեղաւորի կողմից յանցանքի անքաւելի լինելը՝ թէկուզ սա իր ամբողջ հարստութիւնը մէջ տեղ բերի, ինչպէս շեշտում է Պէպօն: Այս նուրբ դրութիւնը թուում է թէ զգացել է և ինքը հեղինակը իր դրամային վերջնական լուծում չը տալով: Ի՞նչ պէտք է տար այդ վախճանը, որ մեզ համար շատ պարզ է, բացի այն, որ Զիմզիմով անուն հրէշը կըստանայ իր բարոյական (!) պատիժը և անշա-

հասէր Պէպօն իր մի քանի թուման ստանալիքը: Այսպիսի վախճանը գոհացուցիչ և սպեղանի կը լինէր այդ «վէրքին»: Ոչ և երբէք ոչ: Սրտի վէրքի սպանիչ մոմուռի ջերմ հեծեծանքներն ու անարգ մետաղի սառն զընգզընգոցները շատ, շատ հեռու են իրարից: Դա մի ծանր, անօրինակ ծաղր, մի բիրտ հեգնանք կը լինէր այդ վիրաւոր սրտի համար: Եւ հեղինակը զգալով այդ, վախճանի վրայ լոկ մատնանիչ է անում և ոչ կանգնում: Սըրանով նա լռելեայն ցոյց է տալիս, որ թումաններ ետ ստանալն ու Զիմզիմով գազանի պատիժն ևս լոկ հետեանքներ են մի անակնկալի, ուրիշ ոչինչ:

Եւ Սունդուկեանց շատ լաւ զգացել է այս տեսակէտից իր պիեսի այդպիսի վախճանի անարժէք լինելը, որ դրա-

նից հիմնական գաղափարը ոչինչ չի շահուի, որ դա երկրորդական է և ըստինքեան հասկանալի, ուստի և առկա է թողել:

Պիեսի գործող անձերը երկու խմբի են բաժանւում—դրական և բացասական: Առաջին կարգին պատկանում են Պէպօն ընտանիքը, ընկերը, իսկ երկրորդին՝ վաճառականի ընտանիքը:

Վէպի գլխաւոր հերոսը դրական տիպ է, գաղափարական Պէպօն, որ ժողովրդի ստորին խաւի ներկայացուցիչ է: Սունդուկեանի դէմ Պէպօն, ցոյց տուեց հասարակութեան այն մակերևոյթային սխալ համոզմունքը, որ նա ունէր կինոսո դասի վերաբերմամբ, իբր՝ կինոսո բառը համանիշ էր անպայման սրիկայ, լիբը և ստահակ բառերի: Նա իջաւ դէպի այդ արհամարուած ու մոռացուած

դասը, դէպի այդ կեանքի յատկում եղածները, դէպի այդ հասարակ, ցածր, վատահամբաւ մարդիկ, ապրեց դրանց խոհերով ու զգացմունքներով, մտաւ նրանց դրութեան մէջ, սիրեց նրանց և մեղցոյց տուեց որ նրանց մէջ ոչ միայն դրական, ազնիւ ու համակրելի անձնաւորութիւններ կան, այլ և որ այդ անարգութեան ու արհամարհութեան մէջ աւելի մեծ բարոյականի տէր անհատներ կան՝ քան թէ մեր կեղծ բարեպաշտ և նիւթականով միայն բարձր դասի մէջ: Եւ իբրեւ դրանց կատարելատիպ նա տալիս է մեզ Պէպօն հրաշալի կերպով նկարուած տիպը: Պէպօն իր վիճակից գոհ է. իր հալալ աշխատանքը սիրող և դրանով երջանիկ մէկն է: Իր արհեստի նկարագրութեան մէջ, որ նա անում է Գիքօին, սուրբ աշխատանքի բաղբրանն չի երգն է լըս-

ւում: Նա ուրախ է, զուարճասէր և սրախօս, իբրև կիսնոր: Պէպօն անօրինակ է իր ազնուութեան ու շիտակութեան մէջ: Նա իր խօսքի տէրն է. նա երբեք չի պախարակում փեսային իր քրոջը թողնելու համար. թէև սկզբում բնականօրէն մի քիչ զայրանում է, բայց երբ սառը, լուրջ մտածում, կշռադատում է, դառնում է դէպի ինքը և ասում,—Չէ, Պէպօ դուն հալալ տըղայ ես, հալալութիւնը սիրում ես, քո բանումն էլ հալալ կ'աց, եթէ ուրիշներէն ազնուութիւն ես պահանջում, ինքդ պէտք է ազնիւ, հալալ լինիս:—Պոստացել ես, պիտի կատարես քո խօսքը, ինչպէս էլ որ լինի՝ թէ՛ կուզ կաշիդ քերթելով, թէ՛ կուզ հոգիդ տալով:—ահա նրա համոզմունքը: Այդ պատուհաս օժիտը, դրա հետ կապուած անպատուութիւնը իր հասակակիցների

մէջ նրա համար մի ցաւալի, ծանր դրութիւն են ստեղծել, որից ոչ մի ելք չի գտնում. բացի որ մի անյոյս փորձ էլ անել, վերջին անգամ դիմել պարտատէր ճիւղի քարացած սրտին: Նա հարկադրուած, անճարացած է, անում է առանց իր արժանապատուութեան, իր ինքնասիրութեան մի մազաչափ անգամ դիպչելու, աւանց ստորանալու: Դրանից առաջ նա արտասանում է իր հրաշալի մենախօսութիւնը, պիեսի ամենաչքնադ, ամենագեղեցիկ կտորներից մէկը. (գրական լեզուի վերածած):

«Գնահ, Պէպօ, գետինը լիզիր, մարդկանց ոտները համբուրիր, նրանց ոտի ցելը կեր: Ո՛վ ես դու, ի՞նչ ես դուն, մարդկանց հաշտում ի՞նչ անուն ունիս դու, երբ կուզեն՝ ոտի տակ կը հաւասարեցնեն. ի՞նչ փնաս, ճանճից ի՞նչով

ես աւել: Դու հօ մարդ չես, մարդկանց համար քեզ կերակուր է ստեղծել Աստուած: Գիշերը չարչարուիր, ցերեկը չարչարուիր. երկնքի տակ լուսացրո՛ւ, անձրևի ու քամու հետ կուլիր: Ձմեռը ցրտից ոռնա, ամառը արեգակի շոգում այրուիր ու խորովուիր: Գնահ այդպիսի մի կտոր հաց ճարիր ու այդ կտոր հացով մօրըդ ու քրոջդ պահիր... Այս ի՞նչ, ի՞նչ մարդութիւն է... այսպէս շունն էլ է ճարում մի պատառ, որ տունը պահում է, դու էլ ասես, շուն ես. քանի աշխարհիս երեսին ման ես գալիս, դու էլ շան պէս կերակրուիր, այս ի՞նչ մարդութիւն է: Մօրդ էիր ուզում դառնալ՝ կը գնայիր մարդ կը կողոպտէիր, գողութիւն կանէիր, ինձ նման խեղճերին կը զրկէիր, քսան ու հինգ հազար տեղ արիւն արտասունք թափել կը տայիր, այն արտա-

սունքները փող կը շինէիր և այն փողով ոսկի տների մէջ փառաւոր ման կը գայիր. կառքեր, ձիեր կը սարքէիր, քսան ու հինգ ինձպէսին ծառայ կը կանգնեցնէիր, այ, այն ժամանակ կասէի քեզ մարդ ես, Պէպօ, ինչ հարկաւոր է մարդուն, ինչ քէֆդ կուզէր՝ նոյն ժամին կը ճարէին, այն ժամանակ ամենքը քեզ գլուխ կը տային, կը մեծարէին, պատիւ կը տային ու միմեանց գլուխ կը կոտորէին, որ քու աչքը նրանց վրայ քաղցր լինի»*):

Ահա կոշտ ու կոպիտ, դառն իրականութեան խոհերով լի այս որջան պարզ, նոյնքան հրաշալի մենախօսութիւնը որ մի թունաւոր ու անգոր բողոք է խուլ, բայց բուռն զայրոյթի ու դժգոհութեան կծու և ցասկոտ շեշտերով

Բնագիրը տես «Գեղարեւոս» № 2, էր. 128

հակասութիւններով, անարդարութիւններով ու պարադօքսներով լի կեանքի դէմ, ուր ամեն ինչ հակառակն է, ոչ իր տեղը և դիրքի մէջ, ամեն ինչ գլխավայր: Եւ այդ սուր, շեշտակի ոճը այդ հրամայականները աւելի գեղեցիկ են բնորոշում Պէպօի դրութիւնը. այդ դրութիւնն է հրամայում նրան—«գնահատել իր, համբուրի, ցեխը կեր» և այլն, և այլն: Եւ այս ըստ իմաստի ստորացուցիչ բառերը Պէպօի բերանում այնքան վեհութիւն, այնքան մաքուր վեհանձնութիւն են պարունակում:

Նրա այդքան նուրբ ու լուրջ դրութիւնը այնուամենայնիւ նրան անպատուաբեր քայլ անել չի տալիս, նա չի ընկճւում և այդ դէպքում հէնց չարագործի երեսին չարագործ է ասում: Պէպօն պատրաստում է բանտ գնալու ու «այնտեղ խորհելու մի լաւ աշխար-

հի բաները», ինչպէս ասում է իր վերջին մենախօսութեան մէջ: Այստեղ կրկնում է նրա ազնիւ, ճշմարտասէր ու ջիւղ հոգին որ արդար ու ուժգին զայրոյթով լցւում է աշխարհի օրէնքի հասարակական կարգերի դէմ, որոնք ամեն օր հազարաւոր ապօրինութիւններ ու այլանդակութիւններ են ծնում: Նա կատաղում է՝ թէ ինչպէս ոտից մինչև գլուխ արդար լինիս և դարձեալ սուտ դուրս գաս. խնչո՛ւ, որովհետև աշխարհը լի է մարդակերպ գայլերով՝ իսկ դու ոչ մի ուժ չունիս, լինի դա փողի, խելքի, թէ գրչի: Նա բողոքում է՝ թէ ինչո՛ւ է ինքը այս գայլերի աշխարհում գառը ծնուել, որի տեղը սպանդանոցն է: Նա մի անգոր, անձար զոհ է, որ շատ լաւ գիտակցելով իր անգորութիւնը գնում է զոհուելու գնում է դէ-

պի կեանքի սպանդանոցը, բայց անվհատ ու յաղթական քայլերով: Նա դառն ժպիտով ու թունալից հեղնանքով է ողջունում այդ կրկնակի դժբախտութիւնը: Պէպօի վեհանձնութեան մի ապացոյց և այն, որ նա իր յարկի տակ չի դիպչում իր թշնամուն՝ այն մարդուն, որ նրան ծառաներով էր հալածել տանից և երբ կակուլին, Պէպօի ընկերը, որ միակ ոկպիտ դատաստանով է ուղում սիրտը հովացնել, Պէպօն արգելում է՝ ասելով՝ թէ «էդ մարդութիւն չի». նա աւելի է բարձրանում մեր աչքում նրանով, որ երբ Ար. Զիմզիմովը պարտքի կրկնակին է առաջարկում՝ նա մերժում է այդ լաւութիւնը, նա անհաշտ է մնում—«այնքանից յետոյ», մանաւանդ որ նա չը գիտեր մուրհակի գըտնուելու մասին: Եւ նա աւելի է հաստատում

իր որոշման մէջ, երբ իր ձեռքին գէնք, ոյժ է ունենում—մուրհակ: Եթէ նա միջակութիւն լինէր՝ պէտք է ասէր. —«տուր ինձ իմ կոպէկնէքը և Տէրը բեզ հետ». բայց նրա համար կարևորը փողը չէր, այլ իր քրոջ պատիւը, այն, ինչ որ «խել էր» Արութիւնը: Եւ նա այժմ գիտէ իր անելիքը, իր դերը: Խեղճի գլխիկոր անգորութիւնն ու հարստի ուժի և իրաւունքի դերերը փոխուել են: Պէպօին, Զիմզիմովի բոլոր զոհերից ամենից շատ տանջուածին է վիճակուած մերկացնել այդ հասարական հրէշի էութիւնը, որը հարստացել, յղփացել ու ճարպակալել է Պէպօների, հազարաւոր թշուառների թալանելով, դրանց արիւն-քրտինքով դառն արտասուքներով: Եւ այդ կողոպուտով իր կրքերին է բաւականութիւն տալիս, իրենից երկու անգամ փոքր կնոջ

քմահաճոյքներին ծառայեցնում. նրա ժպիտին արժանանալու համար նա պատրաստ է ոչ միայն իր տարիքը կեղծելու—մազերը ներկելու և այլն, այլ և հարազատ քրոջը մերժելու:

Եւ այդ ճիւղը ինքն է նկարում իր դէմքի հրէշային գծերը, որ մի «գրօշի համար հոգին տալիս է», որ չը գիտէ թէ ինչ բան է խիղճը.—«սրտի դաւթարը ուրն է», որի համար պարտքը միայն այն գէպընում է պարտք, եթէ թղթով, կնքով հաստատած է... եթէ թղթով, կնքով հաստատած է... եթէ թղթով, կնքով հաստատած է... հակ չունի» և այլն, և այլն: Եւ այդ ճարպիկ աղուէսը զարմանում է թէ ինչպէս է, որ իր՝ դիւային ստամոքսը այնքան յայտնի թէ անյայտ կլանու-մներից յետոյ՝ այս մէկին էլ չի կարողանում մարսել.—«Այնքան բաներ

մարսեցի ու կուժը էս մէկի վրայ է կոտրում էլի»: Սակայն բանը միայն քանի թումանից զրկուիլը չէ, դրու-թիւնը աւելի նուրբ է: Գայլի դիմակը պատուում է: Նա հէնց նոր է դատա-րանի առաջ երդուել, որ ոչինչ պարտ չէ, իսկ այժմ այդ «երկնային պատիժ» մուրհակը, ինչպէս ինքն է անուանում այլ բան է ասում: Նա սոսկում է այս մերկացումից: Հասարակութիւնը վեր-ջապէս պիտի ճանաչի իր վամպիրան-դամին: Եւ այս խայտառակութիւնից խուսափելու համար նա պատրաստ է մէկին երկու վճարելու, որովհետեւ «իր հախն է», միայն թէ հաշտուի: Դրա համար սկսում է բանեցնել իր աղուէ-սի լեզուն, խոստումներ ու լաւութիւն-ներ առաջարկել, բայց ի գոլը: Պէպօն ժայռից հաստատ է: Նա գիտէ որ այդ փողը պէտք է ստանայ, նրա համար

կարևորը այդ չէ: Նրա դերը միայն իր անձնական և ընտանեկան հաշիւների շուրջը չի դառնում: Նա հասարակա-կան դեր էլ ունի կատարելու, ինչպէս մի անգամ արդէն շեշտեցինք: Նա նաև մի հասարակական մարտիկ է: Ի դէմս նրա՝ ոտնահարուած ճշմարտութիւնը պիտի յաղթանակի: Պէպօն իբրև հե-րոս զգում է այդ. նա գիտակցում է իր պարտականութեան և այդ կողմը, որի համար, ինչպէս ինքն է ասում, պատրաստ է ոչ միայն բանտ նստելու, այլ և «հորում կը նստեմ, հորում»: Այս խօսքերը նրան այնքան բարձրաց-նում են իբր ոչ միայն ընտանիքի, այլ և հասարակութեան լաւ անդամի, և ցոյց տալիս, որ Պէպօն անձնականի հա-շիւներով միայն ապրող մի տափակու-թիւն չէ, երկչոտ ու վախլուկ, այլ որ նա իբրև քաջարի, աննկուն մարտիկ,

հասարակական, ընդհանուրի շահերն էլ իր սրտին ոչ միայն նոյնքան մօտ է զգում, որքան և իրը, այլ և իր շա-հերից շատ բարձր համարում: Նա ան-հաշտ է մնում Ար. Զիմզիմովի հետ, ուշադրութիւն չը դարձնելով, ոչ իր տան կարիքներին, ոչ այն հանգաման-քին, որ իր ընտանիքը իրենով է ապ-րում, և որ իր բացակայելը թշուա-ռութիւնների լայն դուռ է բաց անում առ այժմ այդ տան համար, ոչ պա-ռաւ մօր ու քրոջ աղաչանքներին ու արտասուքներին, ոչ էլ սիրելի ընկե-րոջ թախանձներին—բանտ գնում իր նման չարատանջ զոհերի կողմից պատ-ժելու այն դահիճին, որի համար «խղճմտանքը դատարկ քամի է»: Մաս-նաւոր աղաչանքներն ու պաղատան-քները չը կարողացան ազդել Արութի-նի կարծրացրած ու ժանգոտած սրտի

վրայ: Այժմ յարութիւն է առել զոհներ իրց մէկը, պատուելու հասարակութեան սոսկալի հրէշի դիմակը, որպէս զի բոլորը տեսնեն դրա տակ թագնուած բարոյական ամենաայլանդակ պատկերի ամբողջ մերկութիւնը իր բոլոր գարշանքով, որպէսզի ցոյց տայ, որ յարգում և խոնարհում են մի մարդու առաջ, որի համար ոչ մի սրբութիւն չը կայ.— «Մէկն էլ է իմաց չանթ աշխարհին սրա արարմունքը, մէկն էլ է հարայ չը տայ որ էս մարդը, որին բոլորը զլուխ են տալիս, բոլորը մեծարում են, բոլորն յարգում ու պատում են... սա էն մարդն է, որի համար ոչ մի բան սուրբ չէ աշխարհում»...

Պէպօից յետոյ դրական տիպերից երկրորդը Կակուլին է, այդ երկրորդ Պէպօն կամ Պեպօի կրտսեր եղբայրը,

նրա երկրորդ աստիճանը: Պէպօն ունի բնաւորութեան այն բոլոր լաւ գծերը, որ ունի Կակուլին, մինչդեռ վերջինիս մի քանի խոշոր գծերով ետ է նրանից: Պէպօն Կակուլիների մի հաւաքական տիպ է: Կակուլիներով լիքն է մեր ժողովուրդի ստորին դասը, իսկ Պէպօններ շատ քիչ են, բացառիկ: Կակուլի.— դա մեր ժողովրդական այն կարգի բնաւորութիւններից է, որոնք ապրում են թռչունի պէս, գոհ իրենց վիճակից, որոնք սիրում են միայն իրենց դասի մարդկանց, բայց անհաշտ են աղաների հետ, արհամարհում, ծաղրում, ատում են նրանց, յաճախ անգիտակից, բաւական անորոշ, թէկուզ բնական ատելութեամբ: Այսպէս Կակուլին պախարակում է Պէպօին՝ թէ ինչո՞ւ նա վաճառականի, այդ անարգ «կուպեցի» հետ է գործ բռնում, իր

դասի մարդկանց, պարզասիրտ ու անխարդախ կիստօներին թողած: Կակուլի.— դա մի սրաբաց, անկեղծ, անշահասէր, բարձր անձնական հաշիւներից և զերծ յետին մտքերից, պարզ ու շիտակ, մի անձնուէր ընկեր է, որ պատրաստ է ամեն կերպ բաժանել ընկերոջ վիշտն ու կարիքը՝ նախ նիւթակտնով, իր ունեցածով, որ մի գօտի է, ապա և իր սիրած բռունցքի դատաստանով, որ նա առանձնապէս սիրում է. իսկ այդ սէրը առաջացել է տարիներ շարունակ, ամբողջ կեանքում անարդարութիւնների և աղաղակող ապօրինութիւնների շէմ անզօր դառնուելուց, որի համար և Կակուլիները դիմում են անճարների միակ ինքնաբաւարարութեան, միակ, թէև կոպիտ դատաստանին, որ մի քիչ էլ է սրտի հովութիւն է տալիս Կակուլիներին.

սրանց համար, ինչպէս Պէպօն է ասում, ամեն ինչ մուշտի կուով է շինած: Եւ դրանք իրենց բնաւորութեան այդ պարզութեամբ ու մաքրութեամբ շատ ու շատ բարձր են կեղծ քաղաքակրթութեամբ կրթուածներից: Կակուլիի մէջ աւելի ջինջ սիրտը, անխառն զգացմունքն է խօսում՝ քան սառն ու կշռադատող միտքը: Անարդարութիւններն ու կեղծիքները նրա մէջ գարշանք են յարուցանում ամեն անգամ. և բաւական է մի թեթեւ մղում, բղիւծ ընկերական կամ ընտանեկան սիրուց և պարտականութիւնից, որ նրանք բռնկեն ու առանց երկար ու բարակ կշռադատութեան ամենաանձնազոհ քայլն անեն: Կակուլիները արտառց դէմքեր, բայց միջակութիւններ են, որոնք միայն մի որոշ շրջան, մի որոշ սահման են պայքարում և

պատրաստ են կօմպրօմիսների, դրանք կարիք ունին առաջնորդութեան իբրև պատրաստի ուժերի, դրանք միայն զինւորներ կարող են լինել մարտիկի կոչում ունեցող, հերոսական ու հետեւողական կուռղ, անհաշտ ու աննկուն բացառիկ Պէպօների համար: Երբեմն են միայն այդպիսի հպարտ և ըմբոստ գլուխներ բարձրանում հասարակական պայքարի ընդհանուր մակերևոյթից:

Հոգով ու մարմնով կեղեքուածների մի թշուառ զոյգ են կազմում Պէպօի մայրն ու քոյրը: Շուշանը մի հոգատար մայր է, նահապետական հասկացողութեամբ, որի միակ հոգսը իր զաւակների բախտաւորութիւնն է. նա նոյնպէս գոհ է իր վիճակից, որ գոնէ հացի կարօտ չի քաշում, միայն թէ այդ հացը ողջ ու առողջ իւր զաւակների հետ վայելէ առանց ցնցումների:

Նա չի փափագում ոչ հարստութեան, ոչ պատուի: Նրա մտատանջութեան առարկան իր աղջկայ ներկայ դրութիւնն է, որի առաջ որքան նա շատ է զգում իր անգորութիւնը՝ այնքան աւելի է տանջւում: Այս խուլ տանջանքի առաջ աւելի ևս անգոր է դրամայի իսկական զոհ—կէկէլը: Բացի իր անձնական վշտից ու անպատուութիւնից, որ փեսան թողնում է իրեն ընդհանուր առաջ համբուրուելուց յետոյ, այս ամբողջ խայտառակութիւնից բացի, նրան ոչ պակաս տանջում է և իր եղբոր վիճակը: Նա գիտէ, որ Պէպօն այդքան յանդուգն և վտանգաւոր քայլեր իր համար է միայն անում, և այս գիտակցութիւնը ճնշում, հալում—մաշում է նրան: Նա իբրև անուս, անգէն, անպատրաստ և թոյլ հայ աղջիկ, այն էլ ստորին դասից, միանգամայն ոչ մի

ակտիւ դեր չունի իր վիճակի գործում: Կէկէլը չէզօք է, նա ոչ մի գործ կատարել, ոչ մի քայլ անել չի կարող այնպիսի մօմենտում, որ իր բախտն են տնօրինում: Եւ նրան մնում է միայն լալ, յուսահատուել, իր ծնած օրն անիծել: Նրա միակ ղէնքերը անվերջ արտասուներն են: Եւ նա լալիս է, անիծում...:

Այս երկու խեղճ արարածների դիմաց կանգնած է մօղայով ու կեղծ կրթութեամբ այլասերուած ու փառասէր էփեմիան—Ար. Զիմզիմովի կինը, որ իր տարափամոլոր ամուսնուց քմահաճոյքով, ժպիտներով ու լեզուական սիրով, իր սանձարձակ ցանկութիւնների ու հաճոյքների համար փող է կորզում: Զիմզիմովիները միայն հեշտանքի համար են առատաձեռն: Էփեմիային փայլ, շուք, համբաւ, անուն

հարկաւոր: Նրա համար սէրը միայն մի միջոց է իր տենչանքներին լիուլի բաւարարութիւն տալու համար: Եւ այսպէս հասակով անհաւասար, բայց բարոյապէս հաւասար ամուսինները իրար խաբում, կեղծում են, որ իբր թէ նրանք սիրում են իրար: Եւ յանուն այդ անզուգական սիրոյ, Ար. Զիմզիմովը խաբում է նոյն իսկ ինքն իրեն, որ ինքը ջահէլ է: Եւ ճարպիկ էփեմիան ամենայն բարեխղճութեամբ շարունակում է իր ցինիկ շողոքորթութեամբ օրօրել ամուսնու այդ ապշային ինքնախաբէութիւնը:

Պէպօից և Կակուլիից յետոյ ժողովրդական յաջող անձնաւորութիւններից է Գիբօն: Սա նահապետական հասկացողութիւններով մի ծերունի է, որ փոշոցներով է կշռում կեանքը, խիկարի իմաստութիւններով, Նախա-

խնամութեամբ և Աստծու «գատողութեամբ» է բացատրում այդ կեանքի կնճռոտ խնդիրները. ուստի և քարոզում է լուռ, հլու, հնազանդ և անսահման համբերութիւն. այդ քարոզը բղխում է անմխիթար իրականութիւնից և փորձից քաղած այն մանր փիլիսոփայութիւնից՝ թէ երջանկութիւնն ու թշուառութիւնը քոյր ու եղբայր են—անբաժան, միասին և զուգընթաց, որպէսզի Աստծուն մտքից չը գցենք: Գիքօն իր անհուն համբերողութեամբ՝ նաև ծայրայեղ ու աներևակայելի օտոն է, դանդաղ ու անտարբեր. նրա համար կենսականը, էականն ու բոլորովին երկրորդականը, կարևորն ու մանրամասնը անտեղին հետաքրքրութեան միւլտիպլիկացիայի վրայ են կանգնած և այս անտարբերութիւնը անհասկանալի ու անհաւատալի ծայ-

րայեղութեան է հասնում. ամբողջընտանիքի վրայ ասես սուգ է իջել, բոլորին հաւասարապէս խեղդում է այդ անել զրութիւնը՝ և ահա այս ելքի միակ բանալին գտնուած է՝ դա Գիքօն իեռին է. և թէ... նա փոխանակ իսկոյն ցնծանքով աւետելու այդ փրկարար լուրը՝ սառն անտարբերութեամբ «ծոճեցնում է», համբերութեան քարոզչներ տալիս: Կան, այո, Գիքօն նման մօտաւոր չափով անտարբեր տիպեր, բայց Գիքօններ չը կան: Նա այդ տեսակէտից միանրական չափազանցութիւն է, որի համար շատ տեղին է համբերութիւնից զուրս եկած Շուշանի խօսքը՝ թէ «հարար այս տեսակ էլ մարդ կը լինի»:

Այսպէս տեսնում ենք, որ «Պէպօն» բոլոր գործող անձերը կենդանի, իրա-

կան, աշխոյժ տիպեր են, որոնք կանգնում են մեր առաջ իրենց էութեան ամբողջ մերկութեամբ—այնքան պարզ այնքան ճշտիւ և զեղարուեստագէտի հմտութեամբ ու կարող գրչով ստեղծագործուած:

«Պէպօն» իբրև գեղարուեստական ու գրական երկ մեր թատերագրութեան գոհարն է մինչև այժմ: Նա մի գեղեցիկ ամբողջութիւն է, որ չունի ոչ մի աչքի ընկնող պակասութիւն և ոչ աւելորդութիւն, չը պաճառաբանուած և թերի կամ կեղծ զրութիւններ ու գործողութիւններ, այլ մեծ վարպետութեամբ ու հոգեկան ճշտութեամբ մի հրաշակերտ գործ է, մի համաչափ ու ներդաշնակ գեղարուեստական ստեղծուածք, կենդանի, վառ և ճիշտ գոյներով գծուած:

Եւ «Պէպօն» մանաւանդ իր ժողովր-

դական աննման տիպերով մեր թատերագրութեան մէջ ոչ միայն առաջին, այլ և առանձնայատուկ տեղ է գրաւում: «Պէպօն» մէջ է առաջին անգամ անմահացել այսքան փայլուն կերպով ստորին դասի մաքուր մարդը իր հոգու ու սրտի հարստութեամբ, իր ներքին աշխարհի գեղեցկութիւններով ու գանձով:

«Պէպօն» սխալմամբ է կօմեդիա անուանուած. դա իսկապէս մի դրամա է լուրջ, ճնշող, դրամա: Կօմեդիայի տարրը դրա մէջ թերևս միայն Թիֆլիսական բարբառն է:

«Պէպօն» Սունդուկեանի փառք ու պարծանքն է, նրա ստեղծագործող տաղանդի ու ստեղծագործութիւնների իսկական հայելին: Այս պիեսով է նա Սունդուկեանց. դրա մէջ երևան եկան նրա ամբողջ ստեղծագործող ոյժն ու

կարողութիւնը, նրա փայլուն տաղան-
դը: Կեանքը ճշտիւ դիտող, քննող ու
վերլուծող ընդունակութիւններով «Պ-
պօն» Սունդուկեանցին միանգամից մի
քանի աստիճան բարձրացրեց, նրա հա-
մար միանգամից հմուտ գեղարուես-

տագէտի ու տաղանդաւոր գրականի
մեծ հռչակ ստեղծեց թէ մեր և թէ նոյն
իսկ օտարների մէջ:

Սունդուկեանցին կարելի է անուա-
նել «Պէպօի» հեղինակ:

1905 թ. Էջմիածին

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0380652

71.273

ԳԻՆՆ Է 10 ԿՈՊ.

Թ Ի Ը Լ Ի Ս

Տպարան «ՀԵՐՄԷՍ», Գրաֆսկայա փող. 6.

1912

